

גן לאומי אזרחי - הרי ירושלים ומעיינותיה

בגן הלאומי-אזרחי 'הרי ירושלים ומעיינותיה' ניתן למצוא פסיפס מגוון של נופים בעלי חיים וצמחים. מיערות טבעיים ועד טראסות חקלאיות, מעמקים רחבים ועד הרים גבוהים ותלולים, מצבאים ועד פרפרים. לצד המגוון האקולוגי והנופי הנרחב אנחנו יכולים למצוא מבני דת, אתרי מורשת ושרידים ארכיאולוגיים ממגוון תקופות וזמנים. כבר היום בגבולות הגן הלאומי-אזרחי מצויים מספר גנים לאומיים, שמורות טבע, פארקים מטרופוליניים ויערות קק"ל אשר משמשים כל שנה מאות אלפי תושבים, מטיילים ותיירים. מטרתנו היא לאחדם לגן גדול אחד שישמור על השטח כרצף ירוק וטבעי לטובת הטבע והתושבים.

נוף מורשת וארכיאולוגיה

זהו אותו נוף מרהיב עין שנשקף לאבותינו והוא בפני עצמו נכס יקר מפז. כמכלול היסטורי אגן נחל שורק מהווה את הרצועה החקלאית הקדומה של ירושלים המקראית. האזור כולו משובץ באתרים וממצאים ארכיאולוגיים מגוונים וייחודיים, החל מההתיישבות העתיקה ביותר שנמצאה ונחפרה בארץ ישראל, בעמק מוצא (מלפני 11,500 שנים), ועד מצודות צלבניות שחלשו על הדרך לירושלים. בין היתר נמצאו באזור אתרים וממצאים יהודיים רבים מתקופת בית ראשון ושני ובהם מקוואות ייחודיים ומערות קבורה יהודיות שמנציחות את הנוכחות היהודית באזור לפני אלפיים שנה.

אחד המאפיינים הבולטים באזור אשר התעצב לאורך הדורות, הוא נוף החקלאות המסורתית של אזור ההר המאופיין בטרסות וניצול מי המעינות. באזור פזורים ממצאים רבים כגון בתי בד, שוקרות, גתות ומעינות נקבה כעדות לתרבות החקלאית הענפה שסיפקה מזון לירושלים. עד לשנות ה-50 אזורים נרחבים עדיין עובדו כשטחים חקלאיים בשיטות מסורתיות והיוו את העורף החקלאי של העיר. מאז, תודות למי המעינות ולאדמה הפוריה, הטבע השתלט מחדש על הנוף, ופרט לפרויקטים נקודתיים דוגמת הפרויקט של קק"ל בסטף, הטרסות נותרו כעדות וזיכרון למורשת ותרבות חקלאית עתיקה.

צמחיה

הרי ירושלים מאופיינים ביערות אורן ירושלים אשר בתוכם וסביבם חורש טבעי עשיר. בין עצי אלון, חרוב, קטלב ועוזרר, גם עצי בוסתן שרידי החקלאות הקדומה - עצי זית, גפן, תאנה ושקד. בתת היער אינספור מיני פרחים וגיאופיטים נדירים ובסמיכות למעינות והנחלים צמחיית מים ואף שרכים. בסקר האחרון נמצאו קרוב ל-900 מיני צמחים בשטח. השוואה בין רשימות הצמחים שנמצאו במסגרת סקר שנערך בשנים האחרונות, לבין רשימות הצמחים שנרשמו בירושלים בשנות ה-50 מעלה כי לפחות 103 מיני צמחים הוכחדו מהאזור (כ-10%) כאשר הגורם העיקרי הוא השמדת בתי-גידול טבעיים ע"י בנייה. גם היום צמחים רבים הינם בסכנת הכחדה בשל הפיתוח המואץ וצמצום השטחים הפתוחים.

לירי: דודו בן אור

בעלי חיים

באזור זה חיים היונקים הגדולים ששרדו בארץ ישראל וכיום ניתן למצוא לצד הצבי הארץ-הישראלי הידוע גם את אוכלוסיית היחמור הפרסי שהוחזרה לטבע והשתקמה, וכן טורפים גדולים כמו צבוע מפוספס, שועל מצוי תנים ונמיות. בנוסף חיים באזור זה זוחלים רבים דוגמת צב-יבשה וזני נחשים שונים לצד דו-חיים הממוקמים באזור. מעל כל אלו ישנו מגוון רחב של ציפורים מן הקוקיה הנפוצה ועד עופות דורסים דוגמת כוס החורבות, חיוואי הנחשים ובעלי חיים נוספים התלויים אחד בשני לשם שימור המערכת האקולוגית בכללותה.

מקורות מים חיים

אזור הרי ירושלים נחלק על ידי שלושה נחלים מרכזיים הזורמים לים התיכון: נחל כסלון, נחל שורק ונחל רפאים. בשנות ה-50 נבנה סכר באפיקו של נחל שורק על-מנת להחדיר מי גשמים לאקוויפר ההר, אך למרות שבפועל אינו משרת מטרה זו תושבי האזור נהנים מאגם עונתי מלאכותי המתמלא ממי שטפונות כל חורף. מלבד שטפונות, מים רבים מפעפעים באזור הרווי מעיינות שכבה תודות לשכבות הסלע האטומות המצויות בו. מקורות המים המוגבלים והאקלים הים-תיכוני באזורי ההר של ישראל, עודדו את האדם בעת העתיקה למצוא ולהמציא פתרונות למחסור במים. כאן החל פיתוח "מעין נקבה": קרי, איתור מעיינות קטנים, ואז חפירה או חציבת מנהרות אל תוך הסלע הרווי במים. בהרי ירושלים, קיים המספר הגבוה ביותר של מעיינות נקבה לתא שטח, מעין הנקבה הארוך ביותר בישראל (כ 233 מ') ואף מעיינות הנקבה הקדומים ביותר בעולם! יותר מ-20 מעיינות באזור משמשים לאורך כל השנה מקור חיים לטבע שסובב אותם וכן אתרי בילוי ונופש פופולריים עבור מטיילים ותושבי האזור. בשל ריבוי המעינות אלו זכה האזור לשם- "הים של ירושלים".

לירי: דודו בן אור

אתרים יחודיים

מצפה נפתוח ויער רמות

בסמוך לשכונת רמות ישנו שטח בעל מגוון ביולוגי עשיר וחשיבות יוצאת דופן מבחינה אקולוגית. היותו שריד מיער גדול יותר שבעבר הקיף את ירושלים ובית גידול ייחודי לאוכלוסיית הצבאים הגדולה בהרי ירושלים מעניקים לו את חשיבותו הגדולה כל-כך. לאחר מאבק ציבורי עיקש נגד תכניות בנייה בהובלת "רמות למען הסביבה", האזור הוכרז כיער קהילתי על-ידי קק"ל והוגדר על-די החברה להגנת הטבע כאתר טבע עירוני שבו אסור לבנות.

לירי: דודו בן אור

עין כרם ואגן עין כרם

שכונה ואזור בדרום מערב העיר אשר את ראשיתו ניתן לזהות עם הישוב 'כרם' ו'בית הכרם' מימי המקרא והמשנה, בו התקיימה פעילות חקלאית ענפה. עד מלחמת העצמאות התקיים במקום כפר ערבי, ולאחר מכן יושבו במקום עולים חדשים והכפר נוסף כשכונה בירושלים. השכונה מבודדת משאר חלקי העיר, מוקפת בחורש טבעי ושומרת על אופיה הכפרי והייחודי. באזור הכפר אתרים רבים הקדושים לנצרות כמו עין מרים ומזר גורני ("מוסקוביה") והוא נזכר בברית החדשה כמקום לידתו של יוחנן המטביל.

בשנת 2015 האזור נכנס לרשימת האתרים המומלצים של אונסק"ו לאתר מורשת עולמי, והוא מושך אליו מטיילים רבים ותיירים מכל העולם.

הר חרת ומחצבת הקסטל

הר חרת נמצא ממערב לנחל שורק וסמוך למבשרת, קיימים בו שרידי חקלאות עתיקה, מעין נקבה (עין חרת), נקודות נוף פנורמיות ובעבר פעלה בליבו מחצבה גדולה. מחצבת הקסטל פעלה מתחילת המאה הקודמת עד סוף שנות ה-90 ומאבניה נבנו בתים רבים בירושלים, חלקים באוניברסיטה העברית וכן בבית החולים הדסה. החציבה יצרה תצורת מכתש ייחודית ומאז שננטשה האתר השתקם באופן טבעי ונדיר. במקום קיימת פעילות רבה של בע"ח - צבאים, דרבנים, קינון עופות במצוקים שנוצרו ובריכת חורף עונתית עם עופות מים רבים. מהשביל ההיקפי של המחצבה ישנו נוף פנורמי על מערב ירושלים ומרחב הגן הלאומי-אזרחי. עקב תכניות להקמת אזור תעשייה בתוך המחצבה האתר בסכנת הרס, 'מצילים את המחצבה' מובילים את המאבק לשימור אתר טבע ייחודי זה.

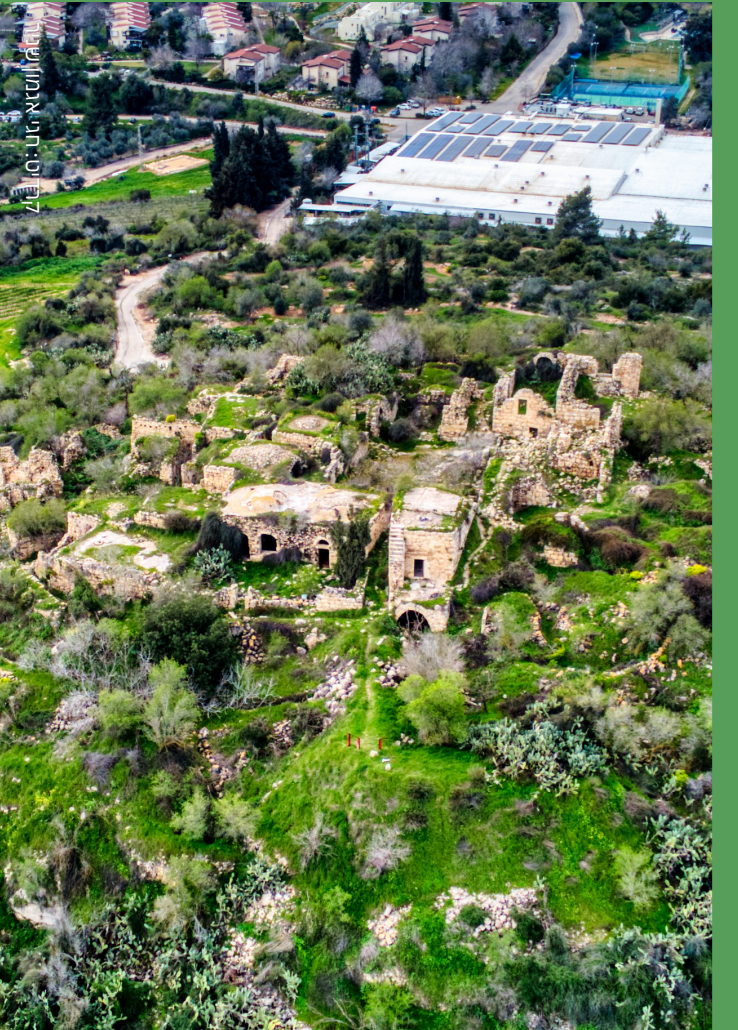
לירי: דודו בן אור

אתרים נוספים בתחומי הגן

באזור המדהים של הרי ירושלים ישנם אינספור אתרים ייחודיים וערכיים, לא על כולם נוכל לפרט כאן, אך אנו ממליצים להגיע ולבקר גם בהם -

- הסטף
- הר איתן
- עמק הארזים
- עין לבן
- עין שריג
- רכס לבן
- חרבת סעדים
- הקסטל
- תל צובה ובלמונט
- מאגר בית זית

כתיבה ועריכה: עודד כספי, שיר כרם שרון, מאיה סטאר, עידו צדוק, רון חביליו, טל שמש, רחל אדם ונתן פלדמן

לירי: דודו בן אור